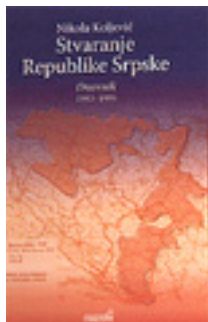

Приказ књиге: Никола Кољевић, *Стварање Републике Српске*, Службени гласник, Београд, 2008.

Као и према самом грађанском рату у Босни (1992-1995), и у књигама које се баве њиме, постоје најмање два приступа. Један је нападно исфорсиран, поједностављен у складу са наметнутим медијско-пропагандним обрасцима који служе преобликовању факата у жељеном правцу. У њему се до карикатуралности сведено наивно, патетично морализаторство меша са грубим фалсификовањем или извртањем историјских збивања, што доводи до „интерпретација“, чија је намена или инструменатално-политичка или идеолошка. Овај приступ је уочљив не само код баштиника Изетбеговићеве политике и иностраних, директних и индиректних помагача унитаризације БиХ и муслиманске хегемоније под плаштом људскоправашких залагања, у распону од литературе и мемоарске грађе до квазинаучног „експертског“ приступа (наочитијег у случају ткз. „brief histories“), већ и код овдашњих „криптоинтелектуалаца на донацијама“ које треба оправдати морално-политичком подобношћу свог ангажмана у коме се спаја незнање, презир и набеђена морална супериорност са пробитачношћу „одрађивања посла“. Други приступ, политичким приликама потиснут, јавља се као покушај накнадног сведочанства о ономе шта се заиста одиграло на просторима захваћеним ратним дешавањима, као својеврсна алтернатива силом озваниченим, октроисаним „непобитним истинама“. Он се, такође, креће у распону од мемоара, компилирања документарне грађе и покушаја што непристраснијег, стручног објашњења базираног на упоређивању различитих, поузданих историјских извора. Преостале књиге о босанском рату осцилирају, и својим приступом и квалитетом, између ова два приступа.

У описаној ситуацији, књига Николе Кољевића, *Стварање Републике Српске*, која је добила своје постојање и уобличење трудом његове породице и агилношћу „Службеног гласника“ као издавача, стоји као усамљени светионик што далеко надилази и горе поменути, други приступ. Не ради се само о томе што је Никола Кољевић био у жижи историјског збивања као једна од водећих политичких личности српске стране у босанском ратном гротлу па да самим тим, услед његове позиције и информисаности, *Стварање Републике Српске*

Пише: Саша Гајић
среда, 28 јануар 2009 19:50

добије на историографској „тежини“. Чак ни чињеница да је књига веома обимна, у два тома, укупног обима од преко 1000 страница, да је крцата прворазредним документима (на српском и енглеском језику) од којих су нека поверљива, а велики број њих не само важан већ и фасцинантан, не даје јој толико очигледну тежину која јој омогућава да, када би се насупрот њој на ваги историјске истине ставиле тоне написане грађе о босанском рату, књига Стварање Републике Српске би превагнула.

Срж снаге и убедљивости ове књиге, коју додатно подупире и историјска позиција аутора и документарна грађа, лежи у две ствари – тренутку, односно начину на који је она писана, као и у карактеру самог Николе Кољевића. Књигу, наиме, сачињавају дневнички рукописи и записи „скинути“ са касетофона које је сачувала његова породица, а који су вођени током ратних збивања, од 27. јануара 1993. до 15. децембра 1995, односно завршетка рата. Непосредност дневничких бележака, њихова „сировост“ на основу непосредно доживљених и промишљених утисака онемогућава реинтерпретације „накнадне памети“, селективност са дистанце и опасност од заборављања и несвесног искривљавања доживљеног у складу са каснијом позицијом списатеља. Квалитет личности се најбоље види непосредно, на „прву лопту“, и у мисаоно-списатељском процесу као и у директном, спонтаном контакту, јер не даје простора за касније рационализације и дистанцирани приступ, па се и брзина стављања утисака на папир код зрелих и озбиљних личности пре показује као предност него као мана, без обзира на сву ограниченост и неизбежну непотпуност појединачне перцепције и разумевања проживљеног.

Чега све нема у Кољевићевим дневничким записима? Из датума у датум, у њима се преплићу бескрајни преговори, пропала примирја, састављени предлози и одговори на њих, путовања у Њујорк, Женеву, Београд, кретање на релацији Пале-Бањалука, разговори са сарадницима, страним дипломатама и представницима ратних супарника, дешавања у медијима, на ратном попришту и његовом залеђу... Читава галерија учесника велике ратно-дипломатско-политичке драме је ту: Лорд Овен, Венс, Акаши, Роуз, Чуркин, Мицотакис, Кушнер, Картер, Ћосић, Милошевић, Изетбеговић, Силајџић, Караџић, Младић, Андрејев....Бележе се међусобни разговори, тумаче њихови потези, промишљају њихове скривене намере и циљеви које теже постићи, закључује се о последицама дешавања која се одигравају. Коментаришу се натписи у светској штампи и њихова политичка позадина, бележе се утисци о сретању са борцима и цивилима, процењује се стање на терену и могуће перспективе. Понегде се укаже и размишљање о карактерологији народа, њеним културним претпоставкама, па чак и о понекој прочитаној књизи у контексту збивања којим је Кољевић као записничар био окружен.

Многе од Кољевићевих бележака поткрепљене су званичним документима и текстовима: бројним меморандумима, протоколима, извештајима и саопштењима, скупштинским декларацијама или писмима државног врха Републике Српске председницима најмоћнијих светских држава и представницима УН. Неки од њих, попут излагања државног секретара САД Ворена Кристофера пред комитетом за иностране послове Представничког дома, документ „Исламска одскочна даска за Европу“. Одбора за тероризам републиканске истраживачке комисије од 1. септембра 1992. или (за српско читалаштво можда најзанимљивији) стенограм разговора из Добановаца у јесен 1995. године између тадашњег политичког и војног врха Србије и РС, где се Милошевић наметнуо као одлучујући преговарач у Дејтонским преговорима, права су сензација и имају изузетно велику историјску важност.

Вешто приређене, дневничко-исповедне, а документоване белешке, творе мозаик који превазилази ниво дипломатско-историографске грађе, јер представља не само сведочанство о догађањима из прве руке, већ и исцрпну и, колико је то могуће, објективну анализу и српских и хрватских и муслиманских потеза и циљева, дакако, виђену са српске ратне стране. Након њиховог читања не може се остати необавештен и равнодушан према узроцима и карактеру босанског сукоба, нити је, ако се оне узму у обзир, а тежи се непристрасности, могуће остати у оквиру предрасуда и пропагандних стереотипија кроз чију се призму тумаче не тако давна ратна дешавања. Тако ћемо видети да су се Срби у Босни задњи политички организовали и ангажовали, реагујући на хомогенизацију и покушај хегемонизације муслиманске и хрватске стране; да су тежили избегавању сукоба који је жељен и отпочет Изетбеговићевим одбацавањем Кутиљеровог плана и признавањем независности од стране међународних фактора који су свесно гурали интересима супротстављене стране у ратни сукоб; да се „етничко чишћење“ у виду исељавања цивилног становништва у ратном ковитлацу дешавало на свим ратним странама и да је оно узроковано пре свега ширењем страха, серијом локалних сукоба и кретањем војски, а не на основу осмишљеног плана из неког центра; да је муслиманска страна намерно опструирала читаву серију преговора, провоцирала настављање сукоба и гурала сопствени народ у погибију (или намерно организовала медијски пропраћене масакре сопствених цивила уочи сваке рунде преговора) не би ли испровоцирала међународну војну интервенцију и тако на терену преокренула исход рата; да су Сједињене Државе не само толерисале (уз „забринути“ надзор) исламистичке терористе и подржавале једну (муслиманску) ратну страну, већ да су оне биле једна, и то пресудна страна у том крвавом сукобу, и то она која је, тек када јој је то одговарало, изнудила његов завршетак и потписивање мировног споразума. Никола Кољевић ће, са непогрешивим сензибилитетом и мудрошћу, готово тренутно препознати приближавање краја рата и време када ће преговори кренути ка свом коначном исходу (фебруар 1995. „... један ред географије, један ред политике – колико један такав модел показује да Запад замишља преговарачки процес као интензиван и дефинитиван.“ стр. 51, II том). Са друге стране уочићемо, још од самих почетака Кољевићевог „ратног дневника“, спремност српске стране на оне политичке и територијалне уступке који не иду против од њих виђених виталних интереса, а како би се сукоб зауставио. Препознаћемо и немоћ да се супротставе медијској манипулацији и

да се у потпуности контролише стање на терену, како у цивилно-војним односима, тако и односима централних и локалних власти; понеку наивност и тврдоглави максимализам циљева који је превазилазио сопствене моћи у датим, тешким околностима; често задоцнелу реакцију на негативне тенденције које су их неретко ухватиле затеченим; уочићемо и погрешне потезе, али понегде и далековидост, насупрот неразумевању и мешавини макијавелистичке манипулације и попустљивости Београда („Па зар не виде они шта се дешава и шта ће се, очигледно, тек дешавати на Косову?“ рећи ће, након увођења блокаде на Дрини 1994. године, чланови делегације са Пала у Београду, стр. 86, том II).

Други пресудни квалитет Стварања Републике Српске који лежи у Кољевићевој личности, његовом схватању света и живота, готово је подједнако важан као његово и историграфско-дипломатско сведочење о рату у Босни, штавише, неодвојив је од њега. Тешко да је ратно-политичко-дипломатска драма у Босни деведесетих могла да има бољег и позванијег хроничара од др Николе Кољевића. Универзитетски професор светске књижевности у Сарајеву, гостујући професор на више светских универзитета, преводилац и есејиста, аутор већег броја значајних књига (поменућемо само неке, попут Теоријских основа нове критике, Шекспир-трагичар, Класици српског песништва, „Тајна“ позног Дучића-интерпретација) и несумњиво највећи ауторитет по питању Шекспира на просторима бивше Југославије, са одвијањем политичке и ратне трагедије у време распада СФРЈ, добио је прилику да саприсуствује једној огромној реалној драми и посматра је кроз призму својих „шекспировских“ увида и сазнања. Неретко, у свом „ратном дневнику“, он се позива на Шекспирове класике о природи човека и моћи, понекад их и спомињући саговорницима у маратонским дипломатским напорима.

Кољевићев политички ангажман, прво на месту члана председништва бивше БиХ, а потом председника политичког савета СДС-а и члана преговарачког тима Републике Српске у свим мировним преговорима, очито је био ношен не користољубивим амбицијама, већ са два преовлађујућа „стуба“ његове личности – интелектуално-књижевном посвећеношћу и најплеменитијим родољубљем кога је понео из свог крајишког завичаја, и коме се, кроз интелектуално и животно самоизграђивање, вратио – препознавши у њему оно најбоље и најврлинскије, највредније труда и самоодрицања. Зато је и његово поимање политике – не само као надметања за власт или као заступање општих интереса, пре и изнад свега, било ношено оном њеном најлепшом димензијом – „креативном државотворношћу“, која како он каже „за своју земљу и свој народ проналази нове могућности које ће људима увећати добробит – морално утемељена да мисли и делује, имајући само не своју већ и срећу своје заједнице у срцу и уму“ (стр. 45 том I). Крајњим цинцима овакво схватање политике може деловати наивно и бесмислено – свим онима са мало више сензибилитета биће јасно да се ради о искреном ставу. Уосталом, ако не верујемо реченом и написаном,

погледајмо последице заступања овог виђења, тј. његове резултате. И не помишљајући о својој примерености овој, у изузетно тешким и прљавим историјским околностима, димензији политике, судбина је Николи Кољевићу, упркос трагичном крају, подарила да управо он буде један од стваралаца Републике Српске.

Кољевићеви дневнички записи, њихова садржина, јасан и усредсређен стил писања, непостојање трунке мржње и лепљења тешких епитета противничкој страни и њиховим лукавствима, чак избегавање да се поједине личности и појаве квалификују правим именом, одају човека части и личнога поштења. Неко ће приговорити да он у својим белешкама не осуђује злочине почињене са српске ратне стране, да не осуђује чак ни злочине уопште, превиђајући да он многе ствари не износи – јер их подразумева. Када са одушевљењем описује посете и апеле патријарха Павла на лични морал и достојанство и избегавање огрешења са позиције чојства, јасно је какав је Кољевићев став. Никола Кољевић у својим белешкама не врши интелектуално агитовање, моралистичко суђење, ни морално оправдање било чега, он, чак, подразумевајући их за ноторне, ни не износи аргументе, ни моралне ставове који иду у прилог српске стране. Он не лицитира српским жртвама, чак ни не покушава да разјасни праву природу онога што је познато као „опсада“ Сарајева, а што је заправо била борба између два подељена дела града, чак не спомиње патње и страдања српских цивила у логорима унутар другог, муслиманског дела града. Исто тако, мада се из дневничких записа јасно види да у време војне операције у Сребреници политичко руководство РС није имало непосредан увид у догађања на терену, нити је знало да ће се ствари отети контроли и претворити у осветнички масакр (већ је издало наредбе да се према заробљеницима и поступа у складу са конвенцијама ратног права), Кољевић, накнадно суочен са пропагандним преувеличавањем броја жртава, не приступа интелектуално-моралистичком „посипању пепелом“. Не, он зна праву природу моралног осећања и деловања, добро зна шта је рат, под каквим се околностима он води и какве се све ствари у њему дешавају. Баш зато што је свестан да је рат препун фарисеја и моралних нарикача испод којих се крију бездушни агитатори, Никола Кољевић само описује и процењује ствари којима присуствује и о којима има поуздано сазнање, труди се да сам ради најбоље што уме не би ли се дошло до праведног мира и не би ли заштитио сопствени народ.

Странице Стварање Републике Српске, откривају личност његовог аутора и његово родољубље и слободољубље које га ставља у линију настављача традиције Кочића, Пелагића, Дучића, Шантића, Ћопића и Селимовића, читаоцима отварају и злата вредан увид у позиције интелектуалца према политичкој заједници. Свега у неколико пасуса, експлицитно изнете као његова рефлексја, а неупоредиво више кроз описе догађаја, Кољевић својим писањем и делањем сведочи о интелектуалцу који је свестан моралне снаге заједништва коме је вредно служити, наспрам кога је непримерено интелектуално се уздизати и судити му са гордих, узвишених позиција. Он зна да је морално ниско све проблематизовати и релативизовати, не само скривајући се и ограђујући иза

рационалих конструкција, већ бивајући у тој интелектуалној проблематизацији самозадовољан и често деструктиван. Кољевић је изабрао други, тежи пут, пут храбрих – онај на коме се својим знањем и талентима ваља посветити, не би ли се тај осећај заједништва артикулисао, рафинирао и усмерио што даље од непоштеног и деструктивног, ка ономе бољем и врлијем, колико је то у постојећим условима могуће. И при томе Кољевић, упркос свом истакнутом положају, образовању и талентима, никада није сметнуо са ума сопствену маленост и безначајност спрам тог силовитог осећања заједништва, утолико значајнијег што су околности теже и страшније. Када се сусретне са ратним индвалидом који му отворено каже да ако успеју да створе оно за шта се боре не жали свој губитак, а ако не успеју да ће му бити жао и свог нокта, он се, у дивљењу пред оваквом решеношћу, умањује. Исто се да приметити и када присистује сламању муслиманске офанзиве на Влашићу 28. марта 1995. године, гледајући како, понесени истим осећањем, уз песму, Крајишници у снегу до паса успостављају прекинуту борбену линију, где бележи да „...када је човек суочен са таквим искуствима и таквим херојским напорима бораца, онда је мало тешко, да не кажем гротескно, окренути се поново дипломатским иницијативама и узети озбиљно нека звучна имена...“ (стр. 105, том II).

Осећај здравог родољубља и искуство заједништва у добру и злу, којима врца Стварање Републике Српске

, довели су и до надрастања Кољевићевих интелектуалних габарита, до тада знатно усмерених ка љубави према литератури. Крајње скептичан према малармеовском ставу да „своје крајње испуњење живот остварује у написаној књизи“ као уметности ради уметности, јер се често тај наизглед „најпунији облик живота“, „лако праметне у издају живота у име неке ненаписане књиге, у одустајање од живота, односно посматрачки облик живљења са књижевним предумишљајем“ (стр. 44, том I) којим се врши експлоатација живота према литератури, професор Кољевић је, након свега, поднео и најтежу, животну жртву, служећи свим својим талентима и знањима, срцем и умом, препознатом осећању заједништва. И гле, у том самоодрицању до поништења, настала је, само наизглед одоцнела, књига

Стварање Републике Српске

чији ће се капитални значај за расветљавање истине са краја 20. века у каснијим временима мерити са, рецимо, значајем

Мемоара Проте Матеје Ненадовића

за раздобље Карађорђево, устаничке епохе. И још више и вредније од тога – створена је Република Српска.